

САНДУЛ В. О.,
аспірант кафедри кримінального
процесу та криміналістики
(Університет державної фіскальної
служби України)

УДК 343.98

РОЛЬ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ МЕТОДІВ В ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ ВІЙСЬКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

У статті проаналізовані, розкриті та прокоментовані криміналістичні методи, що використовуються в криміналістиці, висвітлений процес виникнення та становлення криміналістичної методики як розділу криміналістики. Висвітлені сучасні наукові погляди на сутність і завдання криміналістичної методики у протидії розслідуванню військових кримінальних правопорушень.

Ключові слова: криміналістична методика, криміналістика, класифікація, протидія.

В статье проанализированы, раскрыты и прокомментированы криминалистические методы, используемые в криминалистике, отражен процесс возникновения и становления криминалистической методики как раздела криминалистики. Освещены современные научные взгляды на сущность и задачи криминалистической методики в противодействии расследованию военных уголовных правонарушений.

Ключевые слова: криминалистическая методика, криминалистика, классификация, противодействие.

In the article analyzed, criminalistics methods that is used in medico-legal science open up and commented, the process of origin and forming of criminalistics methods as division of medico-legal science is illuminated. Modern scientific looks are reflected to essence and task of judicial methods to counteraction to investigation of soldiery crimes.

Key words: criminalistic methodology, criminalistics, classification, counteraction.

Вступ. Сучасний період розвитку криміналістики характеризується інтенсивним розробленням її наукових аспектів, завдяки якому суттєво змінилась традиційна оцінка основних елементів науки й трактування самої сутності криміналістики. Нині гостро постає проблема прогнозування тенденцій розвитку криміналістики, її руху до нових методологічних парадигм. Тому актуальним для сучасної криміналістики є подальше заглиблення в її методологію та вивчення найважливішого елементу методології – вчення про методи криміналістики. С.П. Митричев зазначав: «Питання про те, що та для чого вивчати, невіддільне від питання, як вивчати, від методів наукового дослідження» [9, с. 54].

Постановка завдання. Метою статті є дослідження проблем розвитку криміналістичної методики та її ролі у протидії розслідуванню військових кримінальних правопорушень.

Результати дослідження. Метод (грецьк. *metodos*) розуміють і як спосіб пізнання явищ природи та суспільного життя, і як прийом або систему прийомів, що застосовується в будь-якій галузі діяльності (науці, виробництві тощо) [3].

Метод зводиться до сукупності певних правил, прийомів, способів, норм пізнання та діяльності. Він є системою принципів, вимог, які орієнтують суб'єкта на вирішення конкретного завдання, досягнення результатів у певній сфері діяльності, зокрема у сфері протидії розслідуванню військових кримінальних правопорушень.

У сучасній науці досить успішно діє багаторівнева концепція методологічного знання. З огляду на це методи наукового пізнання за ступенем узагальнення та сферою діяльності поділяють на кілька основних груп. До першої групи належать філософські методи, серед яких найзагальнішими та історично першими є діалектичний і метафізичний. До них належать також аналітичний (характерний для сучасної аналітичної філософії), інтуїтивний, феноменологічний, герменевтичний та інші. Друга група – загальнонаукові методи (підходи), що широко розвинулися і застосовувалися в науці ХХ ст. в усіх галузях наукової і практичної діяльності. До них належать спостереження, порівняння, опис, вимірювання, експеримент, моделювання, математичні та кібернетичні методи. Ці методи справді є загальними для всіх наук, для криміналістики також. Третя група – методи міждисциплінарного дослідження як сукупність низки синтетичних, інтегративних способів, які застосовуються на межі різних наук, включаючи й групи наук, що функціонують у межах певної форми руху матерії. Четверта група – методи спеціальних наук, тобто сукупність способів, принципів пізнання досліджуваних прийомів і процедур, що застосовуються у певній галузі окремої науки. Тому такі методи відповідно до галузі знань, де вони застосовуються, називаються соціологічними, криміналістичними, фізичними, кримінологічними, хімічними тощо [11. с. 9].

Криміналістичний метод – це окрема теорія, яка відображає об'єктивні закономірності, принципи та прийоми, що дозволяють здійснювати теоретичну та предметно-перетворювальну криміналістичну діяльність щодо збирання, дослідження і подання доказової інформації. Найвідомішою є класифікація методів криміналістики за трьома рівнями: 1) методи діалектичної та формальної логіки; 2) загальнонаукові методи; 3) спеціальні методи. Філософською основою криміналістики є діалектична логіка, на базі якої розробляють методи криміналістики, створюють окремі теорії, що обґрунтовують ці методи і вказують шляхи їх запровадження у практику криміналістичного дослідження як пізнавальну діяльність [10. с. 37]. Криміналістика використовує для протидії розслідуванню військових кримінальних правопорушень логічні закони тотожності, суперечності та виключення зайвого третього й такі прийоми логічного пізнання, як аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, абстрагування [14].

Із загальнонаукових методів у криміналістиці найчастіше використовують такі методи, як спостереження, опис, вимірювання, експеримент, моделювання, порівняння, математичні методи. Спостереження – метод дослідження, який полягає у систематичному і цілеспрямованому сприйнятті об'єктів, явищ із метою вивчення їх специфічних змін за певних умов і відшукуванні змісту цих явищ. Опис – метод дослідження, який полягає в зазначенні ознак об'єкта. Це може бути усний або письмовий перелік кількісних чи якісних ознак, властивостей в певній послідовності (використовується під час складання протоколів слідчих дій, експертних висновків, опису зовнішності за методом словесного портрета тощо.) Вимірювання є необхідним методом пізнання різних просторових і часових величин. Експеримент – метод дослідження, який відтворює явище для вивчення його зв'язків з іншими явищами, діями чи процесами. Моделювання полягає в заміні реального об'єкта пізнання моделлю, яку досліджують, а одержані результати інтерпретують (переносять) на реальний об'єкт вивчення. Порівняння – зіставлення властивостей чи ознак двох або декількох об'єктів.

До загальнонаукових належать також математичні методи. Найінтенсивніше їх почали застосовувати протягом останніх трьох – чотирьох десятиріч. Практика ідентифікаційних експертиз вимагала від криміналістів пошуку об'єктивних критеріїв оцінювання ідентифікаційних ознак для забезпечення надійності та достовірності експертних висновків. З цією метою почали використовувати математичну статистику й теорію ймовірності.

Криміналістика базується на даних, запозичених з інших наук. Дані спеціальних наук стають криміналістичними методами завдяки тому, що ці дані пристосовані, а в деяких

випадках – перетворені з урахуванням специфіки об'єкта, суб'єкта, умов, цілей і процесуальної форми застосування [6, с. 206]. З огляду на це спеціальні методи криміналістики можна поділити на дві групи:

- 1) суто криміналістичні;
- 2) запозичені з інших наук.

Суто криміналістичні методи створені та обґрунтовані теорією криміналістики або запозичені та перетворені нею спеціально для дослідження криміналістичних об'єктів [4, с. 34]. До цих методів належать судово-фотографічні, трасологічні, судово-балістичні та інші. Наприклад, у судовій фотографії розроблено методи сигналетичної (упізнавальної), вимірювальної, панорамної, стерео - та мікроскопічної фотозйомки, а також методи фотографічного підсилювання кольорових контрастів, виявлення текстів, які неможливо прочитати, тощо. Розроблено різні методи слідокопіювання у трасології. Широко застосовують методи дактилоскопічної ідентифікації, мікроскопічного та профілографічного дослідження мікрорельєфу різних слідів (знарядь злочину й інструментів; на кулях, гільзах тощо). У судовій балістиці широко застосовують методи виявлення та фіксації слідів пострілу, ідентифікації зброї за слідами на кулях і гільзах, визначення дистанції пострілу, послідовності виконання пострілів та інші методи судово-балістичної експертизи.

До методів, що застосовуються найчастіше в криміналістиці, запозичених з інших наук, належать такі: 1) соціологічні методи, що використовуються для збору інформації про умови ефективного застосування певного тактичного рішення, а також для вирішення інших питань шляхом анкетування, інтерв'ювання тощо; 2) фізичні, хімічні та фізико-хімічні методи, призначені для аналізу складу, структури, визначення хімічних та фізичних властивостей речовин та матеріалів, також застосовуються під час проведення судових експертиз; 3) статистичні методи запозичені здебільшого з кримінальної статистики і кримінології (індекси, табличний метод, методи відносних величин тощо); 4) антропологічні і антропометричні методи застосовуються під час дослідження людини, трупів, кісткових залишків (наприклад, під час опису затриманого, відтворення зовнішності померлого за черепом); 5) психологічні методи застосовуються задля вирішення проблем криміналістичної тактики і методики розслідування злочинів. Це налагодження психологічного контакту з допитуваним, застосування психологічного впливу на осіб тощо.

Вагомим внеском у розвиток криміналістичної методології стали роботи В.П. Бахіна, В.Г. Гончаренка, А.В. Іщенко, Н.І. Клименко, В.О. Коновалової, В.С. Кузьмичова, В.К. Лисиченка, Є.Д. Лук'янчикова, М.Я. Сегая, В.В. Тіщенко, В.Ю. Шепітька, П.В. Цимбала.

Методика розслідування правопорушень як важлива частина криміналістики є синтезом криміналістичної техніки і тактики. Водночас у криміналістиці наявні різні підходи щодо її формування.

Криміналістична методика виникла внаслідок інтеграції та диференціації наукових знань та об'єднує передові досягнення криміналістичної техніки й тактики щодо оптимальної організації розслідування військових кримінальних правопорушень і судового розгляду певних категорій правопорушень [5, с. 9]. О.М. Васильєв визначив методику розслідування окремих видів злочинів як заключний розділ криміналістики. Вчений влучно зазначив, що накопичення матеріалів узагальнення передової слідчої практики водночас із загальним завданням удосконалення розслідування та підвищення його ефективності зумовило виникнення проблеми підвищення наукового рівня та практичної корисності методики розслідування як блоку, що синтезує використання засобів криміналістичної техніки та слідчої тактики, і як галузі, яка має власний та значно ширший зміст, аніж той, який вона мала до цього. Наведена теза залишається актуальною [1, с. 3].

Криміналістична методика посідає чітке місце у системі криміналістики. Криміналістична методика – це розділ криміналістики. Доречними є слова, що методика розслідування правопорушень – це самостійний розділ науки криміналістики. Вона тісно пов'язана з криміналістичною технікою і слідчою тактикою, з яких черпає певні дані і прийоми формування методів розкриття і попередження правопорушень [7, с.7].

У сучасній криміналістиці висловлена думка про тривалий процес розвитку криміналістичної методики, в якому виокремлюють декілька етапів. Наприклад, окремі вчені-криміналісти розглядають п'ять етапів: 1) докриміналістичний – зародження методики розслідування правопорушень; 2) становлення методики розслідування правопорушень у період ранньої криміналістики (праці Г. Гросса, Р. Гейндла, А. Гельвіга, Р.А. Рейса, А. Нічефоро, Б.Л. Бразоля, С.М. Трегубова та інших); 3) зміцнення методики розслідування правопорушень як самостійного розділу криміналістики (з середини 20-х до середини 30-х років ХХ ст.), що пов'язують з поглядами І.М. Якімова, В.І. Громова, С.А. Голунського; 4) подальша розробка нових окремих методик розслідування правопорушень і початок створення власних загальнотеоретичних положень (друга половина 30-х – середина 60-х років ХХ ст.); 5) розвиток методики розслідування злочинів, пов'язаний з глибоким перетворенням загальної теорії криміналістики наприкінці ХХ ст. (розпочався в 70-ті роки ХХ ст. і триває дотепер) [2, с. 11–23].

Значення методики протидії розслідуванню військових кримінальних правопорушень в криміналістичній науці важко переоцінити.

М.П. Яблоков і О.Ю. Головін зазначають: «У ній (методиці – Є. С.) розроблюється стратегія всієї криміналістичної діяльності з розслідування правопорушень. З огляду на це методика розслідування не тільки стала таким розділом криміналістики, за яким без використання наукових і практичних даних фактично неможливо професійно вести розслідування правопорушень, але і є найважливішим кінцевим продуктом криміналістичної науки» [13, с. 141].

Проаналізувавши наукову літературу, доходимо висновку, що більшість учених трактують криміналістичну методику однаково, використовуючи різну термінологію. Тобто змінюється форма, а зміст залишається однаковим. Наведемо наявні формулювання визначення криміналістичної методики протидії розслідуванню військових кримінальних правопорушень.

Криміналістична методика розслідування, на думку М.П. Яблокова, є цілісною частиною криміналістики, яка вивчає кримінальний досвід вчинення окремих видів злочинів і слідчу практику їх розслідування та розробляє на основі пізнання їх закономірностей з урахуванням даних криміналістичної техніки та тактики систему найефективніших методів розслідування та попередження різних видів правопорушень, зокрема військових правопорушень [8, с. 542]. Розробки теоретичних основ криміналістичної методики ведуться в різних напрямках, що народжують нові підходи, уточнюючи, доповнюючи і оновлюючи відомі і, здавалося б, усталені наукові поняття та положення. Однак відсутні чіткі позиції стосовно однієї з найголовніших проблем її теорії та методології – системи принципів формування криміналістичних методик розслідування.

Крім того, не завжди відрізняються принципи науково-теоретичної розробки приватних методик розслідування, з одного боку, і принципи застосування і побудови методики розслідування злочинів у практичній діяльності – з іншого. З огляду на це треба підкреслити, що формування криміналістичної методики розслідування зумовлюється визначенням тих теоретичних і методологічних передумов, на основі яких можна виявити загальні закономірності та взаємозв'язки, властиві основним об'єктам криміналістичного наукового дослідження (діяльності з розслідування злочинів та діяльності з їх вчинення).

Вважаємо, зазначена мета може бути досягнута за допомогою дієвого, системного та функціонального підходів, що утворюють у своїй системі загальний комплексний підхід як засіб пояснення, конструювання та прогнозування науково-методичних розробок [12, с. 7–9].

Висновки. Отже, результати використання зазначених методів втілюються в криміналістичних рекомендаціях, прийомах і засобах, призначених для практичної діяльності із розкриття і розслідування військових кримінальних правопорушень, розшуку та ідентифікації суб'єктів, які їх вчинили, експертного криміналістичного дослідження слідів й інших речових доказів. Використання всієї зазначеної сукупності методів дозволить зробити

неупереджені висновки та надати вірні відповіді на запитання, які ставляться перед криміналістикою та протидією розслідування військових кримінальних правопорушень. Перспективою розвитку цього напрямку кримінальних досліджень є розроблення та застосування нових прийомів та способів, які дозволять ще детальніше дослідити та розвинути криміналістику в цілому та допоможуть вірно вирішувати завдання, що постають стосовно розслідування військових кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Васильев А.Н. Проблемы методики расследования отдельных видов пре ступлений. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1978. 72 с.
2. Возгрин И.А. Понятие и содержание криминалистической методики расследования преступлений: курс криминалистики: в 3 т. Криминалистическая методика: методика расследования преступлений противличности, общественной безопасности и общественного порядка / под ред. О.Н. Коршуновой и А.А. Степанова. СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2004. 100 с.
3. Великий тлумач. слов. сучас. укр. мови онлайн. URL: <http://www.slovnkyk.net/?swrd=%EC%E5%F2%E4>.
4. Винберг А.И., Шавер Б.М. Криминалистика: учеб. для юрид. шк. 4-е изд., доп. М.: Гос. изд-во юрид. лит., 1950. 200 с.
5. Журавель В.А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія. Х.: Видавнича агенція «Апостиль», 2012. 304 с.
6. Іщенко А.В., Марчук Р.П. Використання спеціальних знань у правоохоронній практиці: старі та нові проблеми. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. К.: НАВСУ, 2001. № 3.
7. Колесниченко А.Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / под ред. В.К. Лисиченко. К.: Вища школа, 1988. 220 с.
8. Криминалистика: ученик / отв. ред. Н.П. Яблоков. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Юристь, 2005. 781 с.
9. Митричев С.П. Теоретические основы советской криминалистики (введение в науку): учеб. пособие для студ. ВЮЗИ. М.: ВЮЗИ, 1965. 97 с.
10. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): підруч. К.: Кондор, 2005.
11. Сурмин Ю.П., Туленков Н.В. Методология и методы социологических исследований: учеб. пособие. К.: МАУП, 2000.
12. Тіщенко В.В. Криміналістичні технології в теорії і практиці розслідування. Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць. Вип. 44. Одеса: Юридична література, 2008. С. 18–24.
13. Яблоков Н.П. Криминалистика: природа и система. М.: Юристь, 2005. 174 с.
14. Цимбал П.В., Жерж Н.А., Діков І.В. Основні аспекти міжнародного досвіду в протидії корупції. Протидія корупційним проявам в контексті забезпечення економічної безпеки: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Ірпінь, 21 травня 2015 р.); НУДПСУ. Ірпінь, 2015. С. 78–82.

